

Marija Birutė Gimbutienė / 1921–1994

Pasaulinio garso archeologė,
pedagogė, kultūros veikėja

■ 196|197

■ 1
■ 2

- 1. Marija Birutė Gimbutienė (apie 1993 m., Monikos Boirer, M. Beurer, nuotrauka)
- 2. Veronika Janulaitytė-Alseikienė ir Danielius Alseika (1919 m.)
- 3. Marija Birutė Alseikaite (1925 m. rugpjūčio 8 d.)
- 4. Arboretumo parke Bostone (1951 m., Jurgio Gimbuto nuotrauka). Iš kairės: Faustas Kirša, Danutė Gimbutaitė, Petras Pilka, Živilė Gimbutaitė, Emilija Pilkienė, Stasys Liepas ir Marija Birutė Gimbutienė
- 5. Pasitraukimas iš Lietuvos (1944 m.)
- 6. Skalorijos urvo archeologiniuose kasinėjimuose (Italija, 1971 m.)
- 7. Marija Birutė Gimbutienė skaito knygos *Senoji Europa* rankraštį (Palanga, 1993 m., Algirdo Tarvydo nuotrauka)
- 8. Profesorė savo darbo kabinete Los Andželo universitete (1969 m.)

Marija Birutė Gimbutienė gimė 1921 m. sausio 23 dieną Vilniuje, žymių Vilniaus krašto lietuvių visuomenės veikėjų gydytojų Danieliaus Alseikos ir Veronikos Janulaitytės-Alseikienės šeimoje. Jaunystėje daug keliavo po Lietuvą, rinko tautosaką, tėvų rūpesčiu mokėsi muzikos, kalbų (skaitė ir rašė apie 20 kalbų). 1938 m. baigusi Kauno *Aušros* gimnaziją Vytauto Didžiojo universitete studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą, tautotyrą, etnologiją. 1940 m. Vilniaus universitete – archeologiją; universitetą baigė 1942 metais (diplominis darbas *Lietuvių laidosena geležies amžiuje*). Ankstyvieji Marijos Birutės Gimbutienės mokslo darbai (*Vilniaus krašto lietuvių būdo bruožai gyvenime ir tautosakoje*, 1940 m., *Pagoniškosios laidojimo apeigos Lietuvoje / Gimtasis kraštas*, 1943 m.) skirti lietuvių kultūrai, tautosakai, simboliams. 1944 m. su vyru Jurgiu Gimbutu (inžinierius, architektūrologas, JAV lietuvių visuomenės veikėjas) ir vienerių metų dukrele pasitraukusi į Vakarų, Austrijoje ir Vokietijoje studijavo Europos archeologiją, tautotyrą, religijų istoriją. 1946 m. Tiubingeno (Tübingen, Vokietija) universitete apgynė filosofijos daktaro disertaciją *Laidosena Lietuvoje priešistoriniais laikais*. 1949 m. atvyko į JAV. Gavusi Harvardo universiteto stipendiją ir parengusi veikalą *Rytų Europos priešistorė (Prehistory of Eastern Europe*, išleista 1956 m.), kuris autorei pelnė žymiausios Europos priešistorės tyrinėtojos vardą, 1950 m. buvo priimta dirbti į Harvardo universiteto muziejų *Peabody*, vėliau iki 1963 m. dėstė universitete. 1961–1962 m. dirbdama Aukštųjų studijų centre prie Stanfordo universiteto Kalifornijoje parengė studiją *Baltai (The Balts*, 1963 m.) – iki šiol vienintelį Vakaruose veikalą (išverstas į italų, vokiečių, portugalų ir latvių kalbą) apie baltus. Nuo 1963 m. Kalifornijos Los Andželo (Los Angeles) universiteto Slavistikos skyriuje dėstė mitologijos kursą, 1964 m. tapo profesore. Suorganizavo lietuvių kalbos kursus, universiteto Kultūros istorijos senojo pasaulio archeologijos muziejų, tapo jo kuratore, inicijavo svarbias archeologų, lingvistų, filologų, etnografų, psichologų, religijotyrininkų kompleksines programas. Vykdamą į tarptautinius kongresus arba kasinėjimus Europoje Marija Birutė Gimbutienė nuo 1960 m. lankėsi Lietuvoje. Jos knygos *Senoji simbolika lietuvių liaudies mene* (1958 m., Lietuvoje išleista 1994 m.) nelegalūs vertimo nuorašai Lietuvoje ėjo iš rankų į rankas. SSRS valdžiai leidus, nuo 1968 m. Vilniaus universitete skaitė viešas paskaitas.

Mokslininkė surengė penkias dideles archeologines ekspedicijas Europoje: 1967–1968 m. prie Sarajevo (Bosnija), prie Dramos (Graikija), 1969–1970 m. prie Štipo (Makedonija), 1979–1980 m. prie Farsalų ir Skalorijos urve (Italija). 7 tūkstantmečio–3 tūkstantmečio viduriu prieš Kristų datuoti gausūs radiniai tapo Europos civilizacijos, kultūros tyrimo ir rekonstrukcijos pagrindu. Ji atrado ir aprašė iki tol nežinomą Senosios Europos civilizaciją, kuri 7000–3500 m. prieš Kristų klestėjo Pietryčių ir Vidurio Europoje ir iki indoeuropiečių įsiveržimo darė įtaką Baltijos šalims. Tyrinėdama Europos tautų kultūrų tipų formavimąsi ir jų kaitą Europos priešistorėje, tarp jų ir baltų ikirikščioniškąją kultūrą, ji atskyrė ikiindoeuropietiskąją kultūros sluoksnį ir atkūrė Senosios Europos vaizdą. Tyrinėjimų išvadas Marija Birutė Gimbutienė išdėstė labiausiai ją pasaulyje išgarsinusiose knygose *Deivės kalba (The Language of the Goddess*, 1989 m.) ir *Deivės civilizacija (The Civilization of the Goddess*, 1991 m.). Žymus JAV religijotyrininkas ir mitologas Džozefas Kembelas (J. Cambell), knygos *Deivės kalba* įvado autorius, ją palygino su prancūzų mokslininku Žanu Fransua Šampoljonu (J.-F. Champollion), kuris iššifravo Egipto hieroglifus. Mokslininkės sukurta motinos Deivės religijos teorija vertinama prieštaringai, bet jos pagrindinės koncepcijos paskatino tolesnius tyrinėjimus, motinos Deivės idėjos prigijo JAV visuomenėje.

Marija Birutė Gimbutienė Dubrovniko (Kroatija, 1979 m.) ir Airijoje (1988 m.) suorganizavo indoeuropeistikos kongresus. Trečiasis, skirtas jai paminėti, 1994 m. įvyko Vilniuje. Marijos Birutės Gimbutienės nuopelnai mokslui ir žmonijai aukštai įvertinti Vašingtone išleistoje knygoje *Pirmykščiai indoeuropiečiai: Archeologinės kalbinės problemos (Proto-Indo-European: The Archeology of a Linguistic Problem*, 1987 m.). Pasaulinį pripažinimą jai pelnė ir knygos *Bronzos amžiaus kultūros*

Vidurio ir Rytų Europoje (Bronze Age Cultures of Central and Eastern Europe, 1965 m.), *Slavai (The Slavs*, 1971 m.), *Senosios Europos dievai ir deivės nuo 7000 iki 3500 metų pr. Kr. (The Gods and Goddesses of Old Europe 7000–3500 B. C.*, 1974 m.). Mokslininkė iš viso parašė 23 knygas, daugiau kaip 300 straipsnių. Ji buvo įvairių mokslo sričių – archeologijos, etnologijos, lingvistikos, mitologijos, semiotikos – jungimo šalininkė, pasaulyje naujos mokslo srities – archeomitologijos – pradininkė. Archeologijoje jos vardas siejamas su indoeuropiečių (vadinamos kurganų, arba pilkapių) kultūros vertinimu. Daug prisidėjo prie baltistikos tyrinėjimų, įsitraukė į Baltų studijų puoselėjimo draugijos veiklą (1981–1982 m. pirmininkė), bendradarbiavo jos žurnale *Baltų tyrinėjimai (The Journal of Baltic Studies)*. Pasaulyje išgarsino baltų kultūrą, atskleidė baltų mitologijos bei religijos reikšmę Europos kultūrai pažinti ir atkurti.

1988 m. Marijai Birutei Gimbutienei San Francisko integraliųjų studijų institutas suteikė filosofijos daktarės laipsnį, 1993 m. Vytauto Didžiojo universitetas – etnologijos mokslų garbės daktarės vardą, 1991 m. Lietuvos MA ją išrinko užsienio nare. 1993 m. mokslininkei paskirta JAV Anisfildo-Volfo premija. Marija Birutė Gimbutienė mirė 1994 m. vasario 2 d. Los Andžele, palaidota Petrašiūnų kapinėse Kaune. Jos biblioteka ir archyvai sutelkti Nepriklausomame tyrinėjimų institute netoli Santa Barbaros (JAV). Po mokslininkės mirties 1996 m. Vilniuje išleista jos knyga *Senoji Europa*, kuri yra knygų *Deivės kalba* ir *Deivės civilizacija* jos specialiai Lietuvai parengtas variantas. 1997 m. JAV išleista knyga mokslininkės atminimui iš protėvių karalystės. *Antologija Marijai Gimbutienei atminti (From Realm of the Ancestors. An anthology on honor of Marija Gimbutas)*. Marijos Birutės Gimbutienės mokslinė veikla ir gyvenimas plačiau nagrinėti Lietuvoje išleistose knygose *Marija Gimbutienė. Laimos palytėta: straipsniai, recenzijos, pokalbiai* (2002 m.) ir *Marija Gimbutienė... iš laiškų ir prisiminimų* (2005 m.).

KORNELIJA JANKAUSKAITE

■ 3 ■ 4 ■ 5
■ 6 ■ 7
■ 8